

АВТОБІОГРАФІЯ ЯК ОСОБЛИВИЙ ВИД ДИСКУРСУ

У статті розглянуто особливості автобіографічного дискурсу

Найбільш традиційним і загальним є погляд на дискурс як на "зв'язний текст у сукупності з екстралінгвальними – прагматичними, соціокультурними, психологічними та іншими факторами; текст, узятий у подійовому аспекті, мовлення, що розглядається як цілеспрямована соціальна дія, як компонент, який бере участь у взаємодії людей та в механізмах їх свідомості (когнітивних процесах). Дискурс – це мовлення, занурене в життя" [1: 136-137]. О.С.Кубрякова виділяє три аспекти зв'язку дискурсу з буттям людини:

- зв'язок дискурсу з комунікацією. При цьому важливим є певний тип дискурсу, куди входять стиль, інтенційність мовленнєвого потоку, мовленнєві фактори,
- типи дискурсу, пов'язані з діяльністю людей,
- дослідження і опис окремо взятих дискурсів [за 2: 64].

Одним з найважливіших питань дискурсивного аналізу є проблема класифікації дискурсу [3: 12].

Метою цієї роботи є розкрити специфіки тексту автобіографії як одиниці особливого автобіографічного дискурсу та проаналізувати його прагматичні особливості.

Актуальність обраної теми визначається загальною спрямованістю лінгвістичних досліджень на поглиблення вивчення різних типів текстів та їх особливостей.

Багатоаспектність дискурсу зумовлена не лише численністю його визначень, а й різноманітністю поділу. Питання поділу та виділення різних типів дискурсу знайшли своє відображення в роботах А.Д.Белової, В.Б.Бурбело, В.І.Карасика, Г.Креса, Н.Н.Миронової, М.М.Полюжина. Беручи за основу певні критерії, виділяють різні типи дискурсу. Так, наприклад, типи дискурсу визначають за домінуючим комунікативним модусом (В.Б.Бурбело), за сферами функціонування, за характером комунікації (А.Д.Белова), за врахуванням орієнтованості на реципієнта (Н.Н.Миронова) та ін. При цьому автобіографічний дискурс як певний розумово-мовленнєвий продукт окремо не виділено.

Традиційно у мовознавстві існує поділ дискурсу на усний та письмовий. Письмовий дискурс характеризується високим ступенем формальності та плановості, а усний – меншою мірою цих ознак [4: 102]. Письмовий дискурс має більш вишуканий стиль викладу, завдяки чому його синтаксис складніше структурований, речення зазвичай мають підмет і присудок. Він характеризується високою частотністю використання сполучників *besides, however, moreover*, та ін., більш частим уживанням пасивного стану. Письмове мовлення – експліцитне і детальніше за характером викладу.

Письмові дискурси поділяють на безадресатні (художні, наукові, публіцистичні та інші), оскільки вони не орієнтовані на якусь певну особу, та адресатні тексти (листи, повідомлення, записки), які мають конкретну адресованість [4: 135].

Дискурс буває діалогічним (інтерв'ю, екзамен, бесіда) та монологічним (лекція, проповідь, інструкція, замітка). Монологічний дискурс є більш організованим. Він вимагає більшої внутрішньої логіки, аргументації, плановості викладу думок для здійснення мети комунікації.

Ми пропонуємо вважати автобіографічний дискурс одним із видів монологічного дискурсу.

Оскільки дискурс – це переважно текст, його уривок, схема, фрагмент чи парадигма, письмові чи усні, або акт (акти), комплекс (комплекси) комунікації, об'єднані послідовною логічною будовою і мовними зв'язками локального і глобального змісту з метою реалізації певної авторської, інформативної, людинознавчої чи суспільствознавчої проблематики [5: 120]. Беручи до уваги те, що в сучасному мовознавстві на сьогодні сформовано два основних підходи до дискурсу: дискурс як текст, що актуалізується за певних умов та дискурс як дискурсивна практика з особливими комунікативними стратегіями [6] – ми вважаємо автобіографічний текст мовною формою існування автобіографічного дискурсу.

Автобіографія є особливим видом специфічно побудованих текстів, що мають за мету описати власне життя автора. Оскільки ми вважаємо автобіографічні тексти мовною формою існування автобіографічного дискурсу, до автобіографічного дискурсу слід відносити так звані тексти людського документа: щоденники, спогади (мемуари), листи, автобіографії, сповіді тощо.

Автобіографічний дискурс ми розуміємо як сукупність текстів, об'єднаних спільною тематикою, пов'язаною з описом особистістю власного життя, пережитого, досвіду, думок тощо.

Головним чином формою репрезентації автобіографічного дискурсу є монологічні тексти в умовах непрямого відстроченого (з точки зору часу сприйняття повідомлення порівняно з моментом його створення) спілкування [7]. Однак варто відзначити, що в наш час практика автобіографічного методу діє не тільки в різноманітних письмових текстах. Він простежується також в усних та візуальних жанрах, включаючи навіть такі форми, як службові анкети, співбесіди та сімейні фотоальбоми.

Особливості автобіографічного дискурсу:

- установка на правдиве повідомлення про своє життя, яку Ф. Лежен назвав автобіографічним пактом чи угодою [8];
- стандартизований характер заголовків (у них постійно присутні поняття часу або/та простору);
- стереотипність лексичних об'єднань, образних формул, велика кількість загальних місць;

- акцентування проблеми адресата, елементів "автокомунікації" (коли автор звертається сам до себе), на роль "чужого слова" а також "іншого" у формуванні свого "я" [9].

Учасниками автобіографічного дискурсу виступають автор і читач. Кожен автобіографічний текст маркується індивідуальністю його автора і, таким чином, потребує осягнення і опису в особистісному аспекті. Особистісний підхід до автобіографічного тексту полягає у вивченні мовних засобів, що репрезентують автора як мовну особистість, яку, за Ю.М.Карауловим та Є.В.Красильниковою, ми розуміємо як сукупність здатностей і характеристик людини, що зумовлюють утворення і сприймання нею мовленнєвих творів [10: 3-10].

Особливістю кореляції "дискурс – особистість" є те, що особистість пізнається через дискурс, і навпаки, через особистість пізнається дискурс. Мовна особистість проявляється, беручи участь у дискурсивній діяльності, та реалізується через її продукти – дискурс та текст.

Мовці є центральними компонентами дискурсу, детермінованими сукупністю ментальних, психічних та емоційних ознак. Вивчення автобіографічних текстів з позицій мовознавства полягає у вивченні мовних засобів, що репрезентують автора як мовну особистість.

Текст неможливо вивчати поза межами людини, яка є його продуцентом та реципієнтом [11: 73]. Кожен текст, окрім того, є відображенням зовнішніх умов спілкування та внутрішнього світу людини.

На нашу думку, мовна особистість найповніше розкривається саме в автобіографічних текстах, оскільки в них наводиться реальна, нічим та ніким не спотворена картина власних поглядів людини на світ, її концептуалізація та категоризація власних понять про світ. Саме в автобіографіях найповніше виражається та закріплюється індивідуальний досвід особистості.

Усі види автобіографічної прози – це тексти, в яких автори демонструють свою техніку використання мови, створюють власний автопортрет. За кожним автобіографічним текстом стоїть мовна особистість – її творець. Кожен такий текст визначається індивідуальністю його автора і, таким чином, потребує осягнення й опису в особистісному аспекті. Автобіографія – це специфічна форма авторського існування в слові.

Всебічний опис мовної особистості як творця автобіографічного тексту дозволяє заглибитись у розуміння проблеми синтезу образу конкретної мовної особистості, який полягає в побудові характерної для неї системи переваг, стратегій використання мови та проблеми виявлення мовних закономірностей – чи може мовна особистість, конструюючи власний автопортрет, сприяти створенню узагальненого образу носія мови як об'єкта словесного впливу.

Для мовознавця автобіографія є цікавою з точки зору мовної особистості автора. Лінгвістичні дослідження життєвих описів можна проводити з позицій автора – їх суб'єкта, продуцента тексту, їх об'єкта – картини світу, що моделюється в тексті, та того, хто сприймає текст (реципієнта, читача) [12: 32].

Важливим методом дослідження монологічних текстів в умовах непрямого відстроченого за часом сприйняття повідомлення спілкування є комунікативний підхід, учасниками комунікації виступають автор і читач. З цієї точки зору автобіографічний дискурс можна розглядати як особливий вид взаємодії, в основі якого знаходяться певні стратегії і тактики реалізації комунікативних інтенцій адресанта. Стратегії і тактики та мовні засоби їх вираження мають специфічний характер і реалізуються за допомогою цілої системи мовних одиниць. Учасники дискурсу обирають певні мовні засоби, керуючись власними інтенціями, стратегіями їх реалізації, особливостями соціокультурного контексту, з урахуванням специфічних властивостей автобіографічного дискурсу.

Подальше вивчення автобіографічного дискурсу ми вбачаємо у дослідженні мовної особистості автора, її ідіостилу, понять та ідей, які складають її концептосферу, цілей, мотивів, інтенцій, установок, які виражають її комунікативно-діяльнісні потреби, стратегій і тактик її мовленнєвої поведінки.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Арутюнова Н.Д. Дискурс // Лингвистический энциклопедический словарь / Под ред. В.Н.Ярцевой. – М.: Советская энциклопедия, 1990. – С.136-137.
2. Александрова О.В. Филология, когнитивная лингвистика, дискурсивные исследования: общее и различное. // С любовью к языку. Сб. научн. трудов посв. Е.С.Кубряковой. – М. – Воронеж: ИЯ РАН, 2002. – С. 61-65.
3. Белова А.Д. Поняття "стиль", "жанр", "дискурс", "текст" у сучасній лінгвістиці // Вісник КНУ (іноземна філологія). – К.: КНУ. – 2002. – Вип. 32. – С. 11-14.
4. Селіванова О.О. Актуальні напрями сучасної лінгвістики (аналітичний огляд). – К.: Український фітосоціологічний центр, 1999. – 148 с.
5. Кусько К.Я. Фреймова вербалізація країнознавчого дискурсу // Мовні і концептуальні картини світу. – К.: КНУ. – 2001. – №5 – С. 117-121.
6. Разновидности дискурса и обучения специальным языкам. – М.: МГЛУ, 2001. – 144 с.
7. Васильев Л.Г. Особенности понимания естественных языковых аргументов в научном тексте. <http://www.argumentation.spb.ru> (2003).
8. Лежен Ф. В защиту автобиографии // Иностранная литература. – 2000. – №4. – С.108-122.
9. Гречаная Е. Автобиографизация русской прозы. <http://magazines.russ.ru/nlo/2003/63/grl.html>. (2004).
10. Караулов Ю.Н., Красильникова Е.В. Русская языковая личность и задачи ее изучения (предисловие) // Язык и личность. – М.: Наука. – 1989. – С. 3-10.
11. Попова Е.А. Человек как основополагающая величина современного языкознания // Филологические науки. – 2002. – №3. – С. 69-77.
12. Япон М.В. Оценочная ситуация и словесное само моделирование // Язык и личность. – М.: Наука, 1989. – С. 24-34.

Сердійчук Л.П. Автобиография как особый вид дискурса.

Статья рассматривает особенности автобиографического дискурса.

Serdiychuk L.P. Autobiography as a Special Type of Discourse.

The article studies the peculiarities of autobiographical discourse.